

2010-09-23

Apie kainų kilimą, kartelių buvimo įrodymus ir Konkurencijos tarybos vaidmenį

Jūratė Šovienė, Konkurencijos tarybos narė

Jonas Rasimas, Konkurencijos tarybos pirmininkas

Lietuvoje jau daugelis žino, kad vieni iš pavojingiausių, darančių didžiausią žalą vartotojams ir visai valstybės ekonomikai konkurencijos teisės pažeidimų yra konkurentų susitarimai dėl kainų fiksavimo, rinkos pasidalinimo pagal teritorijas bei klientus, dėl prekybos ribojimo. Tokius kartelinius susitarimus buvęs Europos Komisijos konkurencijos komisaras M.Monti kadaise pavadino *ekonomikos vėžiu*.

Daugelis žino ir tai, kad už kartelius Konkurencijos įstatymas numato labai dideles baudas - net iki 10 procentų ūkio subjekto bendrųjų metinių pajamų. Savo praktikoje Konkurencijos taryba kartelio dalyviams yra skyrusi ne vieną milijoninio dydžio baudą. Todėl suprantama, kad, įtare apie kartelio egzistavimą, nekantriai laukia, kada kas nors susilauks pelnytos bausmės.

Belaukiant kyla nuostaba ir pasipiktinimas, kodėl Konkurencijos taryba mažai dalyvauja ar iš viso nedalyvauja viešose diskusijose, kuriose kalbama, kodėl pakilo kainos, ginčijamasi apie galimą esamą ar būsimą kartelį, kodėl Konkurencijos taryba noriai kalba tik po to, kai baigia tyrimą arba sužino galutinį teismo sprendimą.

Institucijos uždarumą lemia jos darbo specifika. Jei konkurentai sudaro kartelį pakelti jų parduodamų prekių kainas, jie tai daro paslapčia ir nepasirašo sutarčių, nes bent kiek protaujantys įstatymo pažeidėjai vengia palikti įkalčius. Kartelio sudarymo faktą įmonės slepia, nes bijo ne tik piniginių baudų, bet ir kitų pasekmių, kurias numato įstatymai (pvz., draudimo dalyvauti viešuosiuose pirkimuose 3 metus). Bet kokie Konkurencijos tarybos vieši pasisakymai apie konkrečią rinką ar ūkio sektorių gali turėti neatitaisomų pasekmių sėkmingam bylos tyrimui. Joks medžiotojas tykodamas žvėries garsiai nerėkauja.

Egzistuojančius kartelius, net ir ypatingai užslėptus, įmanoma išaiškinti tik jei Konkurencijos tarybai pavyksta veikti netikėtai, tiksliai ir greitai. Todėl svarbiausia – išsaugoti įtarimų apie kartelio buvimą konfidencialumą *iki esminių įrodymų surinkimo*.

Kokių įrodymų reikia teisinėje valstybėje norint įmones apkaltinti dalyvavimu kartelyje? Priklauso nuo valstybės ir jos teisinės sistemos. Ten, kur už dalyvavimą kartelyje gresia baudžiamoji atsakomybė, be svarių tiesioginių rūkstančio ginklo (*smoking gun*) pobūdžio įrodymų teisme sėkmės tikėtis neverta. Prieš metus kai kuriuose Lietuvos kino teatruose trumpai buvo demonstruojamas filmas „Informatorius!“, paremtas tikrais faktais apie vieną iš geriausiai dokumentuotų tarptautinių kartelių, kurie kada nors egzistavo pasaulyje. Šį filmą turbūt dar galima rasti ir video nuomos punktuose. Su Federalinių tyrimų biuro agentais bendradarbiavęs vadybininkas Markas Whitacre'as padėjo surinkti esminius įrodymus, kuriuos sudarė gausybė video ir audio įrašų, parodančių kaip, kur, kada ir dėl ko susitarė kartelio dalyviai. Lietuvoje už dalyvavimą kartelyje gresia administracinė atsakomybė, todėl įrodymų našta mažesnė. Tačiau vis tiek reikia *įrodymų*, jog egzistavo konkurentų *susitarimas* pakelti kainas (horizontalaus kartelio atveju) ar susitarimas tarp pardavėjo ir tiekėjo palaikyti ne mažesnę kaip sutarto dydžio pardavimo kainą galutiniams pirkėjams (žalingiausio draudžiamo vertikalaus susitarimo atveju). Konkurencijos tarybos tyrėjai kiekvienoje kartelio byloje deda daug pastangų, kol po kruopelytę sudėlioja konkurentų bendravimo įrodymus ir juos susieja su įvykdytu ar ketintu įvykdyti kainų padidinimu. Nuomonės, gandai ar pasakymai, kad „visi žino, jog kartelis tikrai yra“ teismo neįtikina. Jei kas nors su tuo nesutinka, gali kreiptis į bendros kompetencijos teismą apkaltinant įmones X, Y ir Z dalyvavimu draudžiamame susitarime ir tuo pažeidžiant Konkurencijos įstatymo 5 straipsnį. Sėkmės atveju būtų galima prisiteisti nemažą kompensaciją už kartelio sukeltą žalą. Tačiau vargu ar tai pavyks, nes vienodų kainų lygio buvimą taip pat labai dažnai galima paaiškinti nebūtinai suderintais veiksmais konkurentams informuojant vienas kitą. Stambios įmonės gali samdyti

brangiai apmokamus ekonomistus ekspertus, kurie sugeba tai išsamiai ir įtikinamai paaiškinti. Konkurencijos tarybai jau teko su jais susidurti teisme, todėl už savo žodžius atsakome.

Kad reikia surinkti įrodymus (ne kainų pakėlimo, o susitarimo pakelti kainas!) ir kokie jie turi būti, deja, žino labai mažai žmonių. Net profesionalūs ekonomistai nėra išimtis. Nieko nuostabaus, nes tokios žinos įgyjamos ne tiek iš knygų, kiek dalyvaujant teismo procesuose. Štai net gerbiamas Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto profesorius Jonas Čičinskas mano, kad „ <...> gali būti, kad ir tinklai, ir perdirbėjai (o jų abiem atvejais Lietuvoje yra nedaug) trupučiuoką susimirkčioja ir vieningai pakelia kainas – pasitarę ar žinodami, kad niekuo nerizikuoja. <...> Konkurencijos taryba <...> gali skirti bausmes net ir neturėdama tiesioginių įrodymų apie galimus perdirbėjų ir prekybos tinklų susitarimus“. (2010-09-23 <http://www.delfi.lt/news/economy/business/ekonomistas-del-maisto-kainu-galejo-susimirkcioti-perdirbejai-ir-prekybos-tinklai.d?id=36808083>)

Gal tikrai Konkurencijos taryba klysta ir vietoj to, kad neštų kelias dešimtis tomų kartelių įrodančios bylos medžiagos į teismą, turėtų kviestis tik ekonomistus, kurie teismui išsakytų savo nuomonę taip, kaip ją išsako žiniasklaidai? Deja, bet pasakojimų apie susimirkčiojimus nepakanka, o vienodos kainos nėra ir nebus netiesioginis įrodymas tol, kol yra bent kiek įtikinamas alternatyvus paaiškinimas. Netgi vienalaikis kainų padidėjimas nėra įrodymas pats savaime.

Tačiau gal mes ir vėl esame neteisūs, todėl būdami atviri ir imlūs naujovėms maloniai kviečiame visus tinkamą kompetenciją turinčius ekspertus padėti Konkurencijos tarybai įrodyti kartelius kitais būdais, nei taikomais Europos Sąjungos ir (ar) Lietuvos konkurencijos teisėje.

Konkurencijos taryba taip pat informuoja, kad pagal Konkurencijos įstatymą ūkio subjektai, dalyvavę kartelyje, tačiau pirmieji apie jį pranešę Konkurencijos tarybai, yra atleidžiami nuo jiems gresiančios baudos.